

Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

№ 10, 2012 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 351.330.1:824:334.78

*Л. Д. Оліфіренко,
к. т. н., доцент,*

Чернігівський державний технологічний університет

ВПЛИВ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ НА РОЗВИТОК КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРУ ПРОМИСЛОВОСТІ: ГАЛУЗЕВІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена пошуку методів та інструментів формування інституціональної політики держави, які спроможні ефективно впливати на розвиток галузей економіки. Розглядаються релевантні методи формування складових інституціональної політики держави на прикладі розвитку хімічної галузі.

Ключові слова: *інституціональна державна політика, інституціональні перетворення, державні методи регулювання розвитку.*

The article is devoted to the methods and tools shaping institutional policy are able to influence the development of the economy. There are considered relevant methods of forming components of institutional policy in the case of the chemical industry.

Keywords: *institutional public policy, institutional transformation, government regulation methods development.*

Вступ. Державне управління починає активний пошук майбутніх перетворень бізнес-середовища у напрямі реалізації інституціональних засад модерної політики, що відповідають вимогам як світового розвитку, так і національним інтересам. Перш за все це стосується інституціональних основ державного регулювання реального сектору економіки, фундаментом якого є корпоративний сектор. Наразі практично відсутня обґрунтована інституціональна ідеологія, яка підтримується державою, бізнесом і суспільством. У загальному вимірі інституціональна політика держави являє собою невиразну субструктуру, що включає рендж несумісних ідей, з одного боку, це ліберальні ідеї (відкритість економіки, збереження традиційної багатокладності промисловості, ліберальна соціальна політика, вільний ринок тощо), з іншого – вибудовування ринкових відносин, орієнтованих на національні інтереси (створення сучасної інноваційної системи, підтримання стратегічно важливих виробництв, реального сектору економіки, державне фінансування регіональних програм і проєктів, підвищення внутрішнього попиту тощо).

Критичний погляд на результати реалізації державної політики за двадцять років незалежності України виявив суттєву трансформацію у поглядах на значимість та вплив держави на промисловий розвиток країни: від лібералізації економічних відносин до поміркованої стратегії на умовах трипартитизму відносин бізнесу – держави – суспільства. Тому актуальним стає питання визначення ролі та можливостей основних учасників процесу і, перш за все, держави як “рівноправного ринкового регулятора”, який прагне урегулювати суспільні інтереси. Головні державні функції доповнюються функцією держави-регулятора активного розвитку суб’єктів господарювання в різних галузях економіки.

Постановка завдання. Розвиток корпоративного сектору – не тільки процес, що потребує державного регулювання, а й процес, що потребує формування нових інститутів і механізмів, орієнтованих на активний вплив на господарсько-ринкові перетворення. Пошуку ефективних інструментів і механізмів впливу інституціональної політики держави на розвиток хімічної галузі складають мету даного дослідження.

Результати. Урядові заходи щодо відновлення промислового виробництва у посткризовому періоді, протидії пролонгації кризи та запровадження курсу на продовження реформ відповідно до Програми економічних реформ на 2010–2014рр. “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [1], визначили своїм пріоритетом побудову сучасної, стійкої, відкритої й конкурентоспроможної у світовому масштабі економіки країни.

У даному контексті виникає потреба у виробленні нових методів і механізмів управління галузевим розвитком на основі стратегії модерної політики держави. Отже, у даний час у галузях промисловості виникає нова управлінська реальність, яка характеризується зміною предмета управління та новою управлінською технологією. Якщо на попередніх етапах предмет управління розвитком самостійно визначався власниками активів – корпораціями, то тепер – сукупністю норм і правил взаємозв’язку правових, організаційних, економічних, наукових та технологічних – інституціональних ітерацій, що складають управлінську технологію державного регулювання розвитку суб’єктів економіки. У зв’язку з цим у державному управлінні змінюється акцент регулювання з галузевого взаємозв’язку, на власне взаємозв’язку, у даному випадку – взаємозв’язку складових нової інституціональної політики держави як методу розвитку базових галузей економіки. Саме до таких галузей відноситься хімічна галузь промисловості.

У цілому українська хімічна промисловість характеризується високою фрагментарністю та структурною слабкістю, а саме: недостатністю масштабів виробництва, низькою інтеграцією активів, високим рівнем витрат на хімічну сировину. Наприклад, підприємства з виробництва шин у порівнянні з світовими стандартами – малі за розмірами і недостатньо інтегровані з постачальниками хімічної сировини. Тому виробничі витрати українських хімічних компаній виявляються на 40–50% вищими, ніж компаній з азійського континенту. Одним з найважливіших напрямів державної політики щодо підвищення конкурентоспроможності українських хімічних компаній є процес консолідації активів у капіталомістких галузях. Досвід економічно розвинених країн показує, що чотири-п’ять великих компаній хімічних підгалузей займають неменше 70% всієї ємності ринку країни. Саме цей рівень забезпечує оптимальне співвідношення конкуренції та стабільності цін [2].

За 2007–2011рр. індекси обсягів виробництва хімічної продукції коливалися у межах 77,3% (2009р. – кризовий рік) до 126,6% (2010р.) від обсягів всієї промислової продукції [3, С. 42]. Взагалі промислове виробництво у посткризовому періоді характеризується позитивною динамікою, у 2010р. його зростання становило 11,2%, хімічного виробництва – 26,6%, що досягалося за рахунок в основному сприятливої зовнішньої кон’юнктури та зростання світових цін на експортну продукцію українських хімічних компаній. Проте, слід наголосити, що зростання обсягів хімічного виробництва відбувається на екстенсивній основі, що потребує високих енерговитрат. Подолати цей підхід у розвитку хімічної промисловості та виправити негативні тенденції поки що не вдається [4, С. 153–154].

За умов дефіциту власних енергетичних ресурсів та нестабільності цін основних країн-постачальників енергопродукції в Україну у подальшому виникатимуть різного характеру ризики, що можуть поглибити негативні тенденції попередніх років: від’ємне зовнішньоторговельне сальдо поточного рахунку платіжного балансу, скорочення сировинної бази хімічного виробництва, підвищення попиту на нафту та продукти її переробки на світових товарних ринках, політична нестабільність тощо [5, С. 8–9]

За існуючих обставин можна констатувати обмеженість джерел економічного зростання та розвитку хімічного виробництва в Україні переважно за рахунок експортоорієнтованого сировинного підходу. В умовах відсутності швидкого реагування на зміни кон’юнктури світових ринків через низьку диверсифікованість хімічного виробництва. Ці обставини створюють значні загрози стабілізації та розвитку, що полягають у можливості рецидиву кризових явищ.

Довгий час хімічні компанії розвинених країн світу спиралілись на традиційні управлінські стратегії, намагаючись дістати тільки додаткову додану вартість від основних активів. У 1980–1990-х рр. XX ст. основна увага приділялась удосконаленню головних логістичних функцій та технологічному процесу. Наприкінці 90-х

пр. відбувалась реструктуризація підприємств, яка мала за мету досягнення ефекту масштабів виробництва та зменшення витрат. У докризовому періоді (до 2008р.) ця стратегія мала успіх, її ефективність була вищою, ніж у інших компаній базових галузей економіки (металургії, машинобудування). Дохід на одну акцію за 1990–2010-х рр. у хімічній промисловості виріс у 4,5 рази [6]. З кризою котирування впало та його відновлення навряд чи буде швидким.

Перспективи розвитку, що спираються на профільні компетенції корпорацій у відповідності до капіталомісткості стратегії, мають лише концентровані та диверсифіковані виробництва у тих сегментах хімічного ринку, де вони можуть забезпечити безперечні конкурентні переваги. Така стратегія, на думку експертів, може бути успішною на ближчі 5–10 років для диверсифікованих компаній, які інтегруються з сировинними, прагнуть зайняти ключові позиції у своїх бізнес-процесах. На довгострокову перспективу хімічні компанії розвинених країн світу розраховують на стратегію, що спирається на економіку знань та інновацій (knowledge – based strategy), інакше – не можна уникнути низькорентабельного виробництва, або взагалі їх знищення.

Галузева компонента розвитку хімічної промисловості країн, що розвиваються, та її стрімке зростання пов'язано не тільки зі стратегією низьких витрат, але й з інтенсивною державною підтримкою цієї галузі. Так, наприклад, залишаються низькими імпорتنі тарифи на інгредієнти для хімічного виробництва у 1,5 рази, ніж у розвинених країнах. Однак, ще виразнішою є пряма державна підтримка: заснування державних корпорацій з 100% державною власністю, або держава зберігає повний контроль над компанією (до 70% акцій), інша частка яких належить тільки громадянам країни (практика країн Близького Сходу) [7].

Інший приклад – уряд Китаю стимулює формування державних хімічних компаній (China Petrochemical Corporation, China National Chemical Corporation та інші) за рахунок того, що іноземні компанії можуть виходити на китайський ринок тільки шляхом створення спільних корпорацій з китайськими та за умов передачі останнім своїх новітніх хімічних технологій як, наприклад, з німецькою компанією BASF [8, С. 190–191].

Інституціональні перетворення в останні десять років в Україні суттєво змінили структуру хімічного виробництва як за формою власності: у хімічному комплексі країни залишилася найменша частка державної власності у порівнянні з іншими базовими галузями. За результатами приватизації контрольні пакети акцій значної частини хімічних корпорацій перейшли зовнішнім інвесторам. Це в основному вертикально інтегровані компанії за принципом організації фінансово-промислової групи, які не завжди є вітчизняними: УкрТатНафта, ПриватІнвест, УкрСиббанк, та ін.

Формування консолідованих хімічних корпорацій, ефективність діяльності та конкурентоздатність яких обумовлена мультиплікативним ефектом від інтеграції нафтохімії за ланцюжком наступних технологічних етапів переробки нафтопродуктів, доведено світовою практикою. Проте, в Україні консолідація власності на основі спеціалізації та кооперування не визнавалася пріоритетною, оскільки проходила не як довготривалий логічний процес розвитку галузі, а практично неконтрольовано, в умовах поглиблення економічної кризи та різкого скорочення внутрішнього платоспроможного попиту, коли більше 70% продукції галузі виявилася незапитаною [9, С. 86]. Власники компаній з первинної переробки хімічної сировини, займаючи монополіні позиції, сприйняли хімічну галузь лише як одну з не самих вигідних ринків та не самого вдалого інвестування [10, С. 126–127]. Нові власники залишили поза увагою виробництво наступних після первинної нафтопереробки продуктів, призначених для внутрішнього ринку (полімерної продукції, гуми, пластиків, хімоволокна, шини тощо), або практично не змінили своїх позицій [3, С. 236, 239–241]. Тому вітчизняні товаровиробники все більше орієнтувались на імпорт хімічної продукції, перетворюючись з 2005р. в нетто-імпортери хімічної продукції з від'ємним сальдо у 4206,9 млн. дол. США [5, С. 9] у 2010 р.

Таким чином, за результатами приватизації деформація структури хімічної промисловості тільки посилилась. На сьогодні лише базові великотоннажні нафтопереробні виробництва, що входять у вертикально-інтегровані структури (ПАТ “Концерн Стирол”, ПрАТ “Кримський Титан” та ін.) розвиваються у відповідності до інтересів власників сировинної бази, а компанії, що виробляють продукцію для внутрішнього ринку (хімічне волокно, шини, полімери, гумотехнічні вироби, похідні з них тощо) зазнають потужну конкуренцію з боку імпорту та дефіцит сировини, що все більше поглиблює диспропорції розвитку та відставання від світових лідерів.

Держава, розраховуючи на активність та інтерес приватних інвесторів, практично відсторонилася від участі у фінансуванні та підтримки підгалузей хімічного комплексу, виділяючи менше 0,5% загальної суми галузевих капіталовкладень адресної інвестиційної підтримки соціально важливих виробництв (фармацевтичних препаратів, вакцини, біопрепаратів тощо).

Суттєвим недоліком розвитку вітчизняного хімічного комплексу є відсутність великих компаній, здатних конкурувати на світовому чи локальному (країн близького зарубіжжя) ринках, особливо на ринку продукції з високою доданою вартістю. На відміну від експорту, де постачається продукція низького та середнього ступеня переробки (мінеральні добрива, аміак, метанол, кислоти, луги тощо), український імпорт значно ширший, де традиційно переважають високотехнологічні товари: інженерні пластики, шини, лакофарбові матеріали, хімічні засоби захисту рослин, гумотехнічні вироби, каталізатори та інгібітори, медпрепарати тощо. Нерідко трапляється так, що з країни вивозиться продукція сировинного призначення, яка за кордоном перероблюється та повертається на український ринок, є випадки й реекспорту. Наразі в Україні під загрозою закриття знаходяться виробництва полімерних матеріалів (поліамідів, полікарбонатів, поліакрилатів, синтетичного каучуку, герметиків, вуглецевих матеріалів, необхідних для виготовлення композиційних матеріалів), що використовуються у будівництві, авіа- та машинобудуванні, атомній промисловості.

У Програмі розвитку внутрішнього виробництва [1] представлено стратегію розвитку української хімічної продукції до 2015 р., в якій в цілому дана виважена та об'єктивна оцінка сучасного складного положення вітчизняного хімічного комплексу. Проте, завдання на 2–3 роки щодо збільшення обсягу виробництва хімічного комплексу та імпортозаміщення повинні спрямовуватися на переробку, виготовлення готових виробів з вітчизняної сировини, використання у повному обсязі наявних виробничих потужностей та будівництво нових [1, С. 6]. Ставиться завдання зменшення ступеня залежності хімічної галузі від імпорту хімічної сировини, яка наразі становить 75%, імпорт вдвічі перевищує обсяги експорту. Різниця між обсягами імпорту та експорту свідчить про наявність потенціалу галузі та потреби щодо створення умов для імпортозаміщення.

Галузь майже повністю приватизована, однак у сучасних економічних умовах потребує спеціальної державної підтримки. У державній власності залишилися в основному галузеві науково-дослідні інститути, вищі навчальні заклади та нерентабельні підприємства (банкрути, або ті, що перебувають на межі банкрутства) [1, С. 8].

Державною програмою визначені основні напрями подальшого розвитку хімічного комплексу країни:

- переорієнтація на потреби внутрішнього ринку та реалізація активної політики створення імпортозамінного виробництва (хімічної сировини та готової продукції);
- інтенсифікація процесів переробки базової хімічної продукції у кінцеву товарну продукцію виробничого та побутового призначення, нарощування випуску продукції з більшою часткою доданої вартості;
- забезпечення випереджального розвитку підприємств, що випускають хімічну продукцію для сільськогосподарської, харчової та переробної промисловості;
- впровадження інновацій у традиційні технологічні процеси;
- вдосконалення лабораторної та конструкторської бази;
- створення нових технологій і товарів з більш високими якісними характеристиками і властивостями, використання наукових досліджень у сфері нанотехнологій, наноматеріалів і композиційних матеріалів, відтворення сектору малотоннажної хімії (для потреб машинобудування);
- поступове (з будівництвом нових підприємств) виведення з експлуатації екологічно небезпечних і шкідливих виробництв, морально застарілого та фізично зношеного обладнання з одночасним впровадженням нових маловідходних, ресурсозберігаючих та екологічно прийнятних технологій, що здатні забезпечити селективність перетворень хімічної сировини у цільові продукти;
- створення та впровадження робототехніки у складних технологічних, трудомістких і шкідливих для здоров'я обслуговуючого персоналу процесах виробництва.

У програмі акцент робиться на те, що капіталовкладення будуть здійснюватися в основному за рахунок приватного сектору економіки – корпоративними структурами, на базі яких можливе формування закінчених технологічних ланцюжків від підготовки вуглеводної та мінеральної сировини до випуску наукомісткої хімічної продукції з високою часткою доданої вартості. Проте, наразі в Україні такі корпорації відсутні. Саме тому нам вбачається, що такий стан речей потребує конкретних державних заходів, забезпечених державним механізмом їх реалізації та фінансування.

Вибір інституціональної політики держави, яка безпосередньо впливає на формування економічної та промислової політики, у якій держава виступає ініціатором і менеджером, визначають фактори, які систематизовані на рис. 1.

Суб'єкти впливу, характер відносин, функції, призначення, методи впливу, ступінь свободи у прийнятті рішень, диференціація впливу НТП на темпи розвитку підгалузей хімічного виробництва у державних управлінських рішеннях.

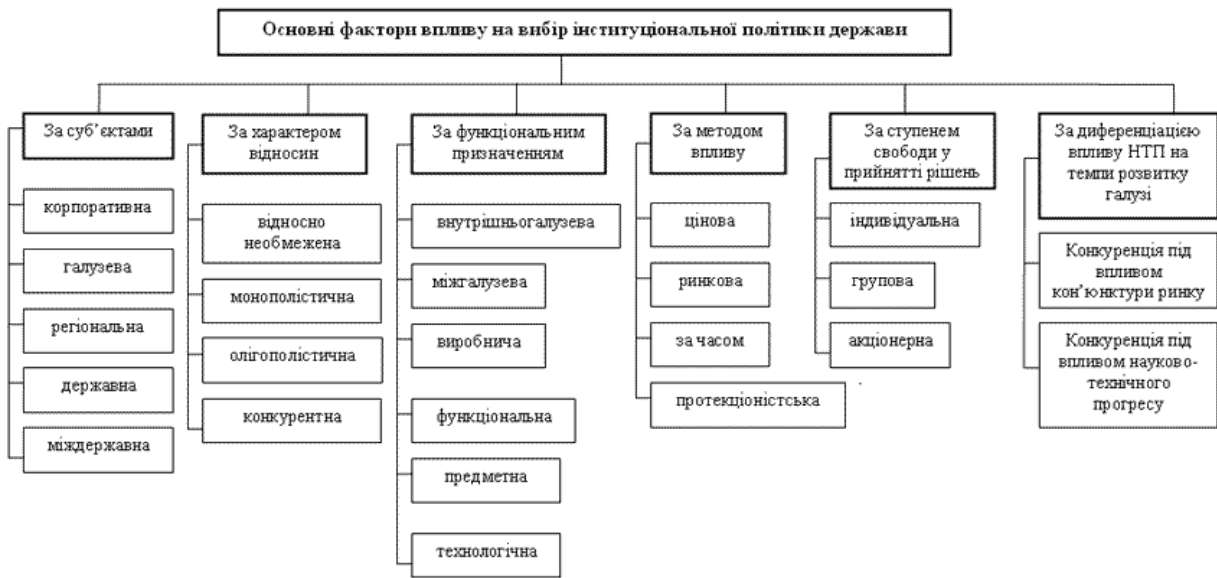

Рис. 1. Основні фактори інституціональної політики держави, що впливають на розвиток корпоративних структур та партнерські відносини

Необхідність удосконалення інституціональної політики держави полягає у необхідності змістовних змін макроекономічного регулювання, побудованого на принципах національних пріоритетів, прогнозованості, доцільності, системності та виваженому протекціонізмі. Індукційований напрям вироблення інституціональної політики щодо розвитку хімічної галузі може створити умови для підвищення її конкурентоспроможності на світовому ринку. Визначаючи нерівномірність розвитку окремих етапів хімічних виробництв, що створює підстави для активізації взаємозв'язку держави та хімічних корпорацій, слід погодитись з необхідністю пошуку нових методів і механізмів корпоративного та державного управління. На нашу думку, синхронізація цих двох складових інституціональної політики може забезпечити гістерезисний характер реагування на ринкові зміни на макро- (координація заходів, напрямів дій та зміни макроекономічного регулювання, конструктивний лобізм інтересів, вирішення зовнішніх проблем галузі тощо), так і на макрорівні (розширення діяльності хімічних корпорацій щодо консолідації ресурсів у високорентабельних виробництвах, розширення сегменту ринку, виявлення внутрішніх проблем галузі та пошук механізмів їх вирішення тощо) для консолідації зусиль держави і корпорацій щодо підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Корпорації, за своєю природою акціонерного капіталу є стрижневою ланкою реального сектору економіки. Тому подолання проблем у розвитку корпорацій хімічної галузі, як відмічалось, постає пріоритетною ціллю у економічній політиці держави. Досвід діяльності державних та корпоративних структур, світовий досвід модернізації економічного розвитку визнають необхідність якісних змін як прямого, так і непрямого впливу державних методів та інструментів регулювання. Прямий державний вплив полягає у фінансовій підтримці програм, які визнані експертами як економічно доцільними та ефективними, а також розвитку галузевої інфраструктури (мережі спеціалізованих банківських, страхових, кредитних, інвестиційних, брокерських установ, ефективного функціонування фондової біржі тощо), що обслуговують галузеві компанії та просувають вітчизняну продукцію на зовнішній ринок.

Змістове наповнення інституціональної політики щодо галузевого розвитку продовжує бути дискусійним питанням. Хоча логіка його визначення обумовлюється змістом. Інституціональна політика держави у сфері розвитку галузей промисловості являє собою вироблення та реалізацію методів і механізмів державного прямого та опосередкованого впливу (через інфраструктуру та громадські організації тощо) у взаємозв'язку з стратегічними напрямами розвитку національної економіки заходів, у відповідності до яких формуються нові, трансформуються або усуваються застарілі суспільні інститути з метою покращення інституціонального середовища діяльності суб'єктів господарювання, а зміни їх цільових настанов орієнтуються на прогресивність встановлених норм (законів, стандартів, правил, положень, зразків, інструкцій тощо).

Звичайно, у залежності від рівня застосування зміст інституціональної політики змінюється (табл. 1).

Таблиця 1.
Види інституціональної політики в залежності від рівня управління

Вид інституціональної політики	Зміст
Внутрішня інституціональна політика (за галузями економіки)	Сукупність адміністративно-організаторських методів управління (сертифікація, ліцензування, стандартизація, тарифікація, квотування тощо), які дозволяють компаніям галузі конкурувати як на внутрішньому, так і зовнішньому ринку з головними світовими конкурентами в галузі
Контурна інституціональна політика (політика обмежень)	Встановлення обмежень входу на внутрішній національний ринок для зовнішніх конкурентів (мито, тарифи, квоти, ціноутворення тощо)
Функціональна інституціональна політика	Функціональна відповідність норм законодавчих актів України з аналогічними нормами країн-лідерів на ринку продукції, що визначені як пріоритетні (норми ВТО, екологічні, енергетичні параметри ресурсозабезпечення, ресурсо- та енергоємність)
Загальна (національна) політика	Багатокритеріальні адміністративно-організаторські методи управління, які мають протекціоністський характер щодо національних товаровиробників, ставлять за мету їх вихід на світовий ринок (норми зовнішньоекономічної діяльності, торгівлі, трансфертного ціноутворення тощо)

Висновки. Відправним положення інституціональної політики будь-якого рівня має бути ідеологія та визначення пріоритетів, які закладаються у економічну та промислову політику і виступають методами розвитку галузей національної економіки, корпорацій та всіх інших суб'єктів господарювання. Ось чому політика – *regret to mobile*, безперервного процесу удосконалення та самоменеджменту діяльності органів державної влади у взаємодії з корпораціями та суспільством, у якого не існує заключного етапу суспільного процесу розвитку.

Зрозуміло, що застосування будь-якого методу чи інструменту управління, в тому числі й в інституціональній політиці держави, як методу розвитку економічних суб'єктів, мають враховуватись особливості їх попереднього та поточного стану: спеціалізація економічної діяльності, ємність національного ринку, галузеві бар'єри входу на ринок, рівень невизначеності зовнішнього середовища, еластичність попиту на різних ринках, можливість використання конкурентних переваг, ступінь залежності від політичних рішень, ступінь ризику тощо. Встановлення нормативних вимог до змісту та якості інституціональної політики вимагає від органів влади чіткого визначення ідеологічної складової у корпоративно-підприємницькій діяльності, якій будуть присвячені подальші наукові розвідки.

Список використаних джерел:

1. Програма економічної реформи на 2010–2014 р. р. “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf
2. American Chemistry Council, 18 March, 2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.americanchemistry.com/TC/Media/PressReleases/Transcripts/ACC-news-realases/
3. World economic forum: The global competitiveness report [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.weforum.org>
4. Оліфіренко Л.Д. Державна політика формування конкурентних переваг у розвитку вітчизняної промисловості в умовах кризи / Л.Д. Оліфіренко // Економіка та держава. – 2009. – № 11. – С. 151–154.
5. Ковеня Т.В. Аналіз роботи підприємств хімічного комплексу України в 2010 році / Т.В. Ковеня // Хімічна промисловість України. – 2012. – № 2. – С. 3–18. – №3. – С. 3–20.
6. Global M&A: Shifting the global chemical industry balance [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.kpmg.com/global/en/issnesandinsights/artichpublication/reaction/pages/shifting-global-chemical-industry.aspx
7. SABIC climbing up the growth ladder. 5 October, 2009 – Arab news [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.zawaya.com/company/news/859819/Sandi-Meththanal_company/
8. Оліфіренко Л.Д. Роль корпоративного сектору у становленні та розвитку інноваційної моделі економіки країни / Л.Д. Оліфіренко, Г.М. Самійленко // Удосконалення механізмів державного управління соціально-економічним розвитком підприємств і галузей економіки: Зб. наук. праць / ДонДУУ. – Донецьк: ТЕХНОПАРК, 2012. – Т. XIII. – С. 182–194.
9. Оліфіренко Л.Д. Управління збалансованістю попиту та пропозиції на ринку хімічної продукції / Л.Д. Оліфіренко // Вісник ЧДТУ : збірник, 2007. – № 29. – С. 81–87.
10. Бутко М.П., Оліфіренко Л.Д. Проблеми конкурентоспроможності хімічної промисловості України / М.П. Бутко, Л.Д. Оліфіренко // Науково-теоретичний економічний журнал “Продуктивні сили України”. – 2008. – № 1(004). – С. 121–128.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"